

OLIV TA'LIMGA INVESTITSİYALAR JALB QILISH VA JOYLASHTIRISHNING RIVOJLANGAN MAMLUKATLAR TAJRIBASI

Almardanov Ulug'bek Qudrat o'g'li

TDIU mustaqil izlanuvchisi

Email: u.almardonov@mail.ru

DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol14_iss1/830

Annotatsiya

Ushbu maqolada oliy ta'limga investitsiyalar jalb qilish va joylashtirish zaruriyati, mavjud imkoniyatlari, o'ziga xos xususiyatlari va ularni amalga oshirishning rivojlangan mamlakatlar tajribasi yoritilgan. Shuningdek, to'plangan tajribalarga asosan, oliy ta'limga investitsiyalarni samarali jalb qilish va joylashtirish yuzasidan xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar. Ta'lim, oliy ta'lim, investitsiya, davlat, mamlakat, tajriba.

Аннотация

В статье рассматривается необходимость привлечения и инвестирования в высшее образование, существующие возможности, особенности и опыт развитых стран в их реализации. На основе накопленного опыта разработаны выводы и предложения по эффективному привлечению и инвестированию в высшее образование.

Ключевые слова: Образование, высшее образование, инвестиции, государство, страна, опыт.

Abstract

This article discusses the need for attracting and investing in higher education, its existing opportunities, specific features, and the experience of developed countries in implementing them. Also, based on the accumulated experience, conclusions and proposals for the effective attraction and investment in higher education are developed.

Key words. Education, higher education, investment, state, country, experience.

Kirish

Bugungi kunda investitsiya moliyaviy mablag' sifatida ta'lim uchun zarur yo'nalish bo'lib sanaladi. Shunday ekan, investitsiyalarni kiritish ta'lim sohasiga zarur muhim shart-sharoitlarni talab qiladi [1]. Bu borada ta'limning oliy ta'lim shakliga investitsiyalar jalb qilish muhim va ko'p qirrali masala sifatida qaraladi. Bu oliy ta'lim muassasalari rivojlanishiga va butun jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti uchun zarur bo'ladi. Biroq, oliy ta'limga investitsiyalarni jalb qilishning ushbu shartlarining muvaffaqiyatli bo'lishi uchun kompleks yondashuv va barcha manfaatdor tomonlar hamkorligini amalga oshirish talab etiladi. Bu borada bugungi kunda oliy ta'limni rivojlantirishda investitsiya oqimini oshirish, oliy ta'limda raqamli texnologiyalar asosida investitsion jozibadorlikka erishish, universitetlar imijlari va xalqaro reytingdagi o'rnini oshirish, oliy ta'limda davlat-xususiy sheriklik asosida

investitsiyalarni jalb qilishni ko'paytirish kabi moliyaviy, iqtisodiy muammolarni hal etishga yo'naltirilgan tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratilmoqda [2].

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Oliy ta'limga investitsiyalar jalb qilish uchun uni samarali joylashtirish lozim va bu yuzasidan turli tadqiqotlar olib borilgan. Bu borada oliy ta'limda samaradorlikka erishish asosiy maqsad sifatida davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining oliy ta'lim muassasalari faoliyat yurita oladigan asos yaratishiga bog'liq bo'ladi. Bu esa boshqa omillar qatorida yetarli mablag' va samarali sifatni ta'minlash siyosati bilan tavsiflanadi [3]. Shunday ekan, oliy ta'limga investitsiyalar jalb qilishda hamkorlikni amalga oshirish zarur. Buning uchun mamlakatimizda davlat-xususiy sheriklikni faollashtirish uchun davlatning bevosita ishtirokiga emas, ya'ni ish beruvchilar va oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi samarali hamkorlikka asoslangan universal mexanizmlar zarur bo'ladi [4]. Bu borada sanoat korxonalari va oliy o'quv yurtlari o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish va moliyaviy muammolarni hal etish, raqobatni kuchaytirish, davlat mablag'laridan samarali foydalanish uchun jamg'arma fondini tashkil etish, ish beruvchilarning kadrlar tayyorlash buyurtmalarini bajarish zarur. Shu bilan birga, ta'lim dasturlarining namunaviy ro'yxatiga ega bo'lgan universitetlar uchun ishlab chiqarish profilidagi xususiy kompaniyalarni jalb qilgan holda ular bazasida investitsiya loyihalarini amalga oshirish eng maqbul yo'nalish sifatida qaraladi.

Oliy ta'lim taraqqiyotiga investitsiyalar jalb qilish va joylashtirishda rivojlangan mamlakatlar tajribasi zarur bo'ladi. Bu borada ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi turlicha bo'lgan mamlakatlarda infratuzilma tarmoqlariga xususiy sarmoyalarni jalb etish oliy ta'lim rivoji uchun hamkorlik aloqalarida muvaffaqiyatli qo'llaniladi [5]. Ushbu mamlakatlar oliy ta'limga turli strategiyalar, jumladan, davlat mablag'lari, xususiy investitsiyalar, grantlar, stipendiyalar va xalqaro talabalarni jalb qilishdan foydalangan holda jalb qiladilar va sarmoya kiritadilar. Shuningdek, ular tomonidan universitet-sanoat hamkorligini rivojlantiriladi, innovatsion markazlar va texnoparklar yaratiladi va ta'lim sohasida xalqaro hamkorlik ta'minlanadi.

Shuningdek, ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda budjetning eng muhim qismi universitetlar va ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlashga ajratiladi. Bu infratuzilma, professor-o'qituvchilarning ish haqi va ilmiy tadqiqotlar uchun barqaror moliyalashtirishni ta'minlaydi. Ularda yirik kompaniyalar va xususiy fondlar universitetlarga, ayniqsa texnologiya, tibbiyot va muhandislik sohalariga ko'p miqdorda sarmoya kiritadilar. Ushbu mablag' ko'pincha laboratoriyalarni rivojlantirishga, yangi dasturlarni yaratishga va universitet asosidagi startaplarni qo'llab-quvvatlashga sarflanadi. Mamlakatlar talabalar va tadqiqotchilar uchun mahalliy va xalqaro grantlar va stipendiyalar doirasini taklif qiladi. Bu iste'dodli kishilarni keng jalb qiladi va inson kapitalini rivojlantirishga imkon beradi. Universitetlar sifatli ta'lim va keyingi ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini taklif qilish orqali xalqaro talabalarni jalb qiladi. Xalqaro talabalarni o'qitishdan olingan daromad ahamiyatga ega bo'ladi. Ta'limning xalqarolashuvi va raqobatbardoshligini oshirishga imkon beradi. Investitsiyalar zamonaviy o'quv binolari, laboratoriyalar, kutubxonalar va yotoqxonalar qurishga yo'naltiriladi. Bu esa talaba va o'qituvchilar o'qishi, yashashi uchun qulay shart-sharoit yaratib beradi.

Rivojlangan mamlakatlar laboratoriyalarni moliyalashtirish, asbob-uskunalar sotib olish va olimlarga maosh to'lash orqali ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishga ham sarmoya kiritadilar. Bu ilm-fan va texnologiya rivojiga, yangi innovatsion mahsulot va xizmatlar

yaratilishiga xizmat qiladi. Bu mamlakatlardagi universitetlar ko'pincha innovatsion markazlar va texnoparklar sayti sifatida ularda yangi texnologiyalar ishlab chiqiladi va startaplar yo'lga qo'yiladi. Ularda ta'lim sohasidagi xalqaro hamkorlikda faol ishtirok etadi, o'zaro tajriba almashadi, qo'shma tadqiqot va dasturlarni amalga oshiradi hamda talabalar va professor-o'qituvchilar harakatchanligini qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu mamlakatlarning oliy ta'limga investitsiyalar jalb qilish va joylashtirish ishlari ko'p qirrali tajriba sifatida ularning iqtisodiy rivojlanishi, ta'lim tizimi va madaniy xususiyatlarini aks ettiradi. Universitetlar va korxonalar o'rtasidagi yaqin aloqalarni rivojlantirish tadqiqotni muayyan iqtisodiy muammolarni hal qilishga yo'naltirish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar

Fikrimizcha, yuqoridagi xususiyatlardan kelib chiqib, bugungi kunda oliy ta'limga investitsiyalar jalb qilish va joylashtirish bo'yicha quyidagi AQSh, Germaniya va Buyuk Britaniya mamlakatlarida ilg'or tajribalar to'plangan:

- AQSh: Mamlakatda oliy ta'lim muassasalari davlat (federal va shtat), xususiy xayriya va o'qish to'lovlaridan moliyalashtiriladi. Davlat investitsiyalari asosan grantlar, tadqiqot loyihalari va moliyaviy yordam shaklida bo'ladi. Shtatlar o'z universitetlarini moliyalashtirish uchun budjetdan yetarli mablag' ajratadi. Universitetlar korporatsiyalar bilan faol hamkorlik qiladi. Bu hamkorlik tadqiqot loyihalarini birgalikda moliyalashtirish, talabalarga amaliyot o'tash imkoniyatini yaratish, o'quv dasturlarini ishlab chiqish va universitet qoshida startaplar yaratish shaklida namoyon bo'ladi. Davlatning barcha darajalarida muvofiqlashtirilgan siyosat AQShda qulay investitsiya muhitini yaratishga imkon beradi [6]. Ushbu yondashuv mamlakatni investorlar guruhlar uchun eng sarmoyaviy jozibadorlardan biriga aylantirgan. Xususan, Silikon vodiysidagi universitetlar texnologik kompaniyalar bilan yaqin aloqa o'rnatgan. Universitetlarni xususiy moliyalashtirish tizimi ishlab chiqilgan, ilmiy tadqiqotlarni kuchli qo'llab-quvvatlash va chet ellik talabalarni faol jalb etish. AQSh universitetlari bitiruvchilar bilan mustahkam aloqalar o'rnatgan. Mamlakatning barcha yetakchi universitetlari muhim tadqiqot markazlari sifatida xususiy sarmoyaning bir qismi tadqiqot loyihalariga yo'naltiriladi. Bitiruvchilar universitetlarga xayriya qilish, vasiylik kengashlarida ishtirok etish va talabalarga mentorlik qilish orqali hissa qo'shadilar. Universitetlar bitiruvchilar bilan aloqalarni saqlab qolish uchun turli tadbirlar va dasturlar tashkil etadi. Davlat universitet faoliyati orqali munosib daromad olish huquqiga ham ega [7]. Bular orqali mamlakatda chet ellik talabalarni jalb qilish, fan va texnologiyani rivojlantirish va innovatsion startaplarni qo'llab-quvvatlashga erishiladi.

- Germaniya: Mamlakatda oliy ta'lim deyarli imtiyozli amalga oshirilib, ya'ni talabalar uchun o'qish to'lovlari minimal jihatlariga ega. Universitetlar asosan davlat tomonidan moliyalashtiriladi hamda ular tadqiqot grantlari va xususiy homiyliklardan foyda oladilar. “Exzellenzinitiative” kabi davlat dasturlari alohida universitetlarga yuqori sifatli tadqiqotlar olib borish uchun qo'shimcha mablag' ajratadi. Germaniyada dual ta'lim tizimi korporatsiyalar bilan hamkorlikning muhim shaklidir. Germaniya tajribasiga ko'ra, infratuzilma hamda o'qituvchilar malakasini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'limga xorijiy investitsiyalar jalb qilish muhim ahamiyat kasb etadi [8]. Talabalar universitetda nazariy bilim olish bilan birgalikda kompaniyalarda amaliyot o'taydilar. Bu talabalarining ish bilan ta'minlanish darajasini oshirib, kompaniyalarga malakali mutaxassislar yetkazib beradi. Ular tarkibiga oliy ta'limni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, Yevropa ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va xalqaro loyihalarda faol ishtirok

etish kabilar xos bo'ladi. Mamlakat tadqiqotlarga ko'p miqdorda investitsiyalar kiritadi. Bu universitetlar va ilmiy markazlarga davlat grantlari ajratish, korporatsiyalar bilan hamkorlikda tadqiqotlar olib borish va ilmiy infratuzilmani rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Mamlakat ilmiy-tadqiqot ishlari bo'yicha yetakchilardan biri bo'lib hisoblanadi. Ya'ni, Germaniyada yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni ishlab chiqish uchun katta mablag'lar sarflanadi [9]. Ushbu tadqiqotlarga investitsiyalar innovatsiyalarni rag'batlantiradi, iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi va universitetlarning reytingini oshiradi.

- Buyuk Britaniya: Mamlakatda oliy ta'limni samarali rivojlantirish yuzasidan milliy brend shakllantirilgan. Bu boradagi olingan natijalar milliy oliy ta'lim brendining chuqur talqin qilinishini ochib beradi [10]. Bu orqali talabalar guruhini xalqaro talabalar va oliy ta'lim sektori bilan bog'lash orqali kapitalning raqobat muhitida yuqori ustunlikka aylantirishga asoslanadi. Bu holatda taklif etilgan kontseptual asos milliy oliy ta'lim brendini millat sifatida brendlashtirishga va bilimlar iqtisodiyotiga sodiq raqobatbardosh davlat kontseptsiyasi bilan bog'lashga qaratiladi. Shuningdek, mamlakatda universitetlar davlat grantlari, o'qish to'lovlari, tadqiqot grantlari va xayriyalar orqali moliyalashtiriladi. Hukumat universitetlarning faoliyatini baholash va moliyalashtirish uchun Research Excellence Framework kabi tizimlardan keng foydalanadi. Universitetlar xayriya va bitiruvchilarni faoliyatini qo'llab-quvvatlashga e'tibor qaratadi. Xususan, joylashtirish, marketing va kommunikatsiya strategiyalari mamlakatni xalqaro ta'lim sohasida yetakchi o'ringa qo'yish va xalqaro talabalar sonini ko'paytirishga qaratiladi [11]. Universitetlar xayriya tadbirlarini o'tkazib, bitiruvchilar bilan aloqalarni saqlash uchun tadbirlar tashkil qiladi. Talabalarga moliyaviy yordam ko'rsatishga katta e'tibor qaratadi. Bu bevosita grantlar, stipendiyalar, kreditlar va o'qish to'lovlari qoplash dasturlari orqali amalga oshiriladi. Moliyaviy yordam esa ta'lim olish imkoniyatini yanada kengaytirib, iqtidorli talabalarning ta'lim olishiga imkon beradi.

Mazkur xususiyatlar asosida oliy ta'limga investitsiyalar jalb qilish va joylashtirishning AQSh, Germaniya va Buyuk Britaniya kabi rivojlangan mamlakatlar tajribasini umumlashtirish mumkin. Fikrimizcha, ushbu xususiyatlar quyidagi jadvalda o'z aksini topadi (1-jadval).

1-jadval.

Oliy ta'limga investitsiyalar jalb qilish va joylashtirishning AQSh, Germaniya va Buyuk Britaniya tajribasining umumiy xususiyatlari

AQSh	Germaniya	Buyuk Britaniya
a) Xususiy investitsiyalar: - xayriya jamg'armalari - korporativ investitsiyalar - axborot texnologiyalari va boshqa startaplar b) Davlat investitsiyalari: - davlat hukumat - shtat hukumatlari c) Tadqiqot grantlari: - milliy fan jamg'armasi - milliy salomatlik institutlari va boshqalar d) Talabalar to'lovlari:	a) Davlat investitsiyalari: - davlat va shtat hukumatlari b) Xususiy investitsiyalar: - xayriya jamg'armalari - korporativ investitsiyalar - sanoat hamkorligi c) Yevropa Ittifoqi grantlari: - tadqiqot va innovatsiyalar bo'yicha dasturlar d) Talabalar to'lovlari: - past	a) Davlat investitsiyalari: - hukumat b) Talabalar to'lovlari: - o'qish uchun to'lovlar va kredit tizimi c) Xususiy investitsiyalar: - xayriya jamg'armalari - korporativ investitsiyalar d) Tadqiqot grantlari: - tadqiqot kengashlari va boshqalar

AQSh	Germaniya	Buyuk Britaniya
- o'qish va yashash uchun to'lovlar		
a) Tadqiqotlar va ishlanmalar: - fundamental va amaliy tadqiqotlar, innovatsion loyihalar b) Infratuzilma: - yangi laboratoriyalar, kampus binolari, kutubxonalar, axborot tizimlari c) Kadrlar: - o'qituvchilar va tadqiqotchilar maoshlari, malakasini oshirish dasturlari d) Talabalarga xizmat ko'rsatish: - stipendiyalar, grantlar, talabalarni qo'llab-quvvatlash xizmatlari e) Texnologiyalarni tijoratlashtirish: - startaplarga investitsiyalar, litsenziyalash	a) Tadqiqotlar va ishlanmalar: - fundamental va amaliy tadqiqotlar, sanoat bilan hamkorlik b) Infratuzilma: - tadqiqot laboratoriyalari va yangi binolar c) Kadrlar: - o'qituvchilar va tadqiqotchilar maoshlari, malakasini oshirish d) Talabalarga xizmat ko'rsatish: - stipendiyalar va talabalarni qo'llab-quvvatlash xizmatlari e) Ta'lim sifatini yaxshilash: - o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish va ta'lim texnologiyalari	a) Tadqiqotlar va ishlanmalar: - fundamental va amaliy tadqiqotlar, sanoat bilan hamkorlik b) Infratuzilma: - tadqiqot laboratoriyalari va kutubxonalar c) Kadrlar: - o'qituvchilar va tadqiqotchilar maoshlari hamda malakasini oshirish dasturlari d) Talabalarga xizmat ko'rsatish: - stipendiyalar va kredit tizimi e) Akademik hamjamiyatni rivojlantirish: - konferensiyalar, seminarlar va xalqaro hamkorlik
a) Natijadorlik mezonlari: - tadqiqot natijalari, talabalarning ishga joylashishi, innovatsiyalar soni, universitetlar reytingi va daromadlar b) Hisobot berish tizimi: - hisobot berish, audit va universitetlar shaffofligi c) Ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir: - ish o'rinlari yaratish, yangi texnologiyalarni rivojlantirish va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shish	a) Natijadorlik mezonlari: - tadqiqot natijalari, xalqaro hamkorlik va universitetlar reytingi b) Hisobot berish tizimi: - davlat nazorati va shaffoflik c) Ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir: - ish o'rinlari yaratish va texnologik yutuqlar	a) Natijadorlik mezonlari: - tadqiqot natijalari, talabalarning ishga joylashishi va universitetlar reytingi b) Hisobot berish tizimi: - tadqiqot kengashlari tomonidan nazorat qilish, shaffoflik va ma'lumotlar bazasi c) Ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir: - innovatsiyalar, iqtisodiy o'sish va xalqaro nufuz

Ushbu jadvalni taxlil qilishda turli oliy ta'lim muassasalari va ularning hukumatlari o'rtasida farqlar mavjudligini inobatga olish kerak. Bu esa mamlakat taraqqiyoti oliy ta'limga investitsiyalarni keng jalb qilish va samarali joylashtirish uchun zarur bo'ladi.

Xulosa va takliflar

Rivojlangan mamlakatlar tajribasiga ko'ra, oliy ta'limni moliyalashtirish uchun turli manbalardan foydalanadi. Ular qatoriga davlat budjeti, xususiy xayriya, korporativ hamkorlik va o'qish to'lovlari kabilar kiradi. Universitetlar xususiy sektor, davlat organlari va xalqaro tashkilotlar bilan faol hamkorlik qiladi. Ilmiy tadqiqotlarga investitsiyalar kiritiladi va innovatsiyalarni rag'batlantiradi. Talabalarga moliyaviy yordam ko'rsatiladi va ta'lim olish imkoniyatini kengaytiradi. Universitetlarga akademik erkinlik va moliyaviy mustaqillik beriladi va ularning rivojlanishiga katta yordam beradi. Universitetlar faoliyati muntazam

ravishda baholanadi va sifatni oshirishga yordam beradi. Mazkur tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish bevosita milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda oliy ta'lim tizimini rivojlantirish va investitsiyalarni jalb qilishda muhim rol o'ynaydi. Bu borada oliy ta'limga investitsiyalarni muvaffaqiyatli jalb etish va joylashtirish kompleks yondashuvni, jumladan, samarali davlat siyosatini olib borish, xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, ilmiy-tadqiqot va innovatsiyalar uchun qulay muhit yaratish hamda yuqori sifatli ta'limni ta'minlashni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ro'ziboyeva N., Abdiquobilov S. Ta'lim tizimida investitsiyalarning kiritishning ahamiyati va rivojlantirish muammolari. // "Экономика и социум", №2(81), 1, 2021. - с. 301.
2. Jonuzokov M.K. Oliy ta'lim muassasalarini investitsion jozibadorligini oshirish. // Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya. – Toshkent: TDIU, 2025. - 3 b.
3. <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/relevant-and-high-quality-higher-education/effectiveness-and-efficiency>
4. Radjabova G.U. Improving mechanisms for attracting investments in higher education in Uzbekistan. // Journal NX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, Volume 9, Issue12, December, 2023. - p. 283.
5. Людмила В.Г. Привлечение частных инвестиций в образование как фактор развития экономики знаний. // Экономика, статистика и информатика, №3, 2015. - с. 52.
6. Ахмедова Л.А., Булатова У.Б. Зарубежный опыт привлечения иностранных инвестиций и возможности его использования. // Вестник Дагестанского государственного университета, 2016, Том.31, Вып. 2. - с. 40.
7. Исмаилов Э. Американский опыт привлечения частных инвестиций. // Высшее образование в России, №3, 2007. - с. 155.
8. Жамуратова Ф.Т. Анализ мирового опыта привлечения иностранных инвестиций в образование. // Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, №5(63), 2025. - 47 b.
9. Удовиченко А.И., Ищенко И.В. Стратегические подходы к анализу инвестиционной привлекательности региона. // Современная экономика: проблемы и решения, 5 (113), 2019. - с. 133.
10. Lomer S., Papatsiba V., Naidoo R. (2016). Constructing a national higher education brand for the UK: positional competition and promised capitals. // Studies in Higher Education, 43(1). - p. 134-153.
11. Рисин И.Е., Рыжкова Л.А. Зарубежный опыт государственного управления развитием высшей школы. // Современная экономика: проблемы и решения, 1 (1), 2010. - с. 28.